

Л. В. Джемелінська, канд. екон. наук,
старш. викл. кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто теоретико-методологічні основи формування конкурентоспроможності регіонів країни. Запропоновано показники оцінки конкурентоспроможності регіонів, механізм управління процесом формування конкурентоспроможності регіону у контексті завдань державної регіональної політики.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: управління конкурентоспроможністю регіону, регіональна політика, регіональне управління, конкурентоспроможність країни, стратегія, система управління.

АННОТАЦИЯ. Рассмотрено теоретико-методические основы формирования конкурентоспособности регионов страны. Предложено показатели оценки конкурентоспособности регионов, механизм управления процессом формирования конкурентоспособности региона в контексте задач государственной региональной политики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: конкурентоспособность региона, региональная политика, региональное управление, конкурентоспособность страны, стратегия, система управления.

ANNOTATION: It was reviewed a theoretic-methodological basis for forming competitive ability of Ukrainian regions. It was grounded the indexes definition for competitive ability of regions, management mechanism of regional competitive ability forming process in context of national regional policy.

KEYWORDS: Competitive ability of the region, regional policy, regional management, competitive ability of the country, strategy, management system.

Постановка проблеми. Однією з обов'язкових умов зростання конкурентоспроможності країни є ефективна регіональна політика, підвищення конкурентоспроможності регіонів, розроблення стратегії гармонійного розвитку регіонів, створення дієвої системи місцевого самоврядування й ін. Актуальними є завдання визначення методологічного та методичних підходів управління конкурентоспроможністю регіонів, удосконалення регіональних управлінських структур, формування стратегій розвитку регіонів, ефективної реалізації заходів для підвищення конкурентоспроможності регіонів країни.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми управління регіональним розвитком, підвищення конкурентоспроможності регіонів висвітлювали вітчизняні науковці В. Б. Авер'янов, І. В. Арженовський, Ю. М. Білоконь, З. С. Варналій, В. Є. Воротін, В. М. Геєць, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, І. В. Запоточний, М. К. Кожевникова, І. О. Кресіна, Ю. В. Макогон, В. А. Михайлов, І. Ю. Сіваченко, Д. М. Стеченко, А. Ф. Ткачук, Я. А. Жаліло, Л. Г. Чернюк, Н. Г. Чумаченко та ін. Розвиток системи регіонального управління в умовах ринкової економіки досліджувався в роботах зарубіжних учених Ф. Котлера, М. Портера, Т. Хаута, Е. Раддена, Й. Шумпетера та ін.

Формулювання мети — визначити методичні підходи управління конкурентоспроможністю регіону, надати практичні рекомендації щодо удосконалення системи регіонального управління для підвищення конкурентоспроможності регіону.

Виклад основного матеріалу. Україна набула членства у СОТ, реалізуючи прагнення створити економіку, яка завдяки використанню експортного потенціалу регіонів змогла б інтегруватись у світові економічні відносини. Регіон — це територіально-спеціалізована, адміністративно окреслена частина економіки країни, що характеризується єдністю та цілісністю відтворювальних процесів і управління, ознаками якого є регіональний ринок товарів і робочої сили та ринкова інфраструктура, єдина комунікаційна, транспортна і економічна система, відносна самостійність господарювання, територіально-виробнича структура [3].

Створення умов для реалізації регіонами країн власного ресурсного потенціалу, зменшення диференціації їх соціально-економічного розвитку, підвищення добробуту населення незалежно від місця проживання, є пріоритетами регіональної політики економічно розвинених країн світу.

Регіональна політика — це комплекс заходів, спрямованих на розроблення та реалізацію ефективних механізмів управління економічним, соціальним, культурним, екологічним розвитком регіональних спільнот на основі узгодження державних і регіональних інтересів та раціонального використання специфічного потенціалу регіонів. Визначення пріоритетів державної регіональної політики для ефективного соціально-економічного розвитку регіонів є необхідною складовою підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Проблемами регіонів країни є незбалансованість та диспропорції соціально-економічного розвитку, низька інвестиційно-інно-

ваційна активність, невизначеність територіальної основи місцевого самоврядування та ін.

Реалізації соціально-економічної політики у регіонах сприяє Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [1].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р.», визначає головні пріоритети державної регіональної політики [2].

Система регіонального управління включає: підсистему центральних і регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування. Вибір оптимальних методів управління залежать від конкретних соціально-економічних умов регіону, концентрації виробництва, його спеціалізації, розгалуженості зв'язків, кількості інноваційних виробництв, наявності навчальних закладів та ін.

Механізмом, що сприятиме реалізації потенціалу регіонального розвитку, зміцненню конкурентоспроможності регіонів є децентралізація повноважень центральної влади на користь регіональних та місцевих органів управління, забезпечення бюджетно-податкової децентралізації, активізація прикордонного співробітництва, забезпечення інвестиційно-інноваційної привабливості регіонів. Роль держави поступово зводиться до взаємоузгодження і координування інтересів усіх учасників процесу регіонального управління. А завданнями регіональної соціально-економічної політики стають: реалізація принципу розширення міжрегіональної економічної взаємодії, підтримка депресивних регіонів, стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку, зміцнення бюджету територіальних громад, активізація транскордонного співробітництва й ін.

Проблемами стратегічного планування розвитку регіонів України є надмірна формалізація процедур затвердження стратегій, відсутність у багатьох областях країни прийнятих на рівні області стратегій регіонального розвитку, узгоджених з положеннями Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2010 року.

Ж.-Б. Сей визначає конкурентоспроможність регіону на основі порівняльних переваг, які забезпечуються за допомогою ресурсів праці, природної сировини і капіталу.

Підхід М. Портера пов'язує конкурентоспроможність регіону з промисловим оточенням, місцезнаходженням, ефективним використанням можливостей для виробництва продукції підприємств регіону.

Програмно-цільовий підхід Л. С. Шеховцевої передбачає формування факторів виробництва: залучення інвестицій, ресурсів,

розвиток освіти, стимулювання попиту, розвиток комплексів споріднених галузей, формування стратегій підприємств.

Конкурентне середовище регіону складається з конкурентного потенціалу регіону, його інвестиційної привабливості, конкуренції та впливу господарюючих суб'єктів, які знаходяться всередині та зовні регіону.

Конкурентний потенціал регіону — ступінь готовності регіону до забезпечення нормальної конкуренції і стійкого її функціонування у межах регіональних ринків. Інвестиційна привабливість передбачає створення умов для залучення і використання інвестицій у регіоні [5].

Формування конкурентного потенціалу регіону доцільно здійснювати з врахуванням інституційних, економічних і соціальних факторів. При цьому соціальні фактори повинні включати ефективну політику зайнятості, адресну соціальну допомогу та ін. Економічні фактори пов'язані з підтримкою малого і середнього бізнесу, лібералізацією зовнішньоекономічної діяльності. Інституційні фактори передбачають зміни в антимонопольному законодавстві.

Кожен регіон повинен створити власні конкурентні переваги для залучення інвестицій. Конкурентні переваги регіону характеризуються наступними групами факторів: конкурентоспроможність країни, природно-кліматичні, географічні, екологічні, соціально-економічні параметри регіону, підприємницька і інноваційна активність у регіоні, рівень відповідності параметрів інфраструктури регіону міжнародним нормативам, рівень міжнародної інтеграції і кооперування регіону.

Модернізація та впровадження інноваційної продукції, впровадження прогресивних наукомістких технологій, технічне переозброєння та модернізація устаткування, залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, виробництво конкурентоспроможної продукції, підвищення рівня зайнятості населення, якості його життя створюють інноваційний потенціал регіону.

Інноваційний потенціал регіону є дуже важливим у його конкурентоспроможності. До показників інноваційного потенціалу регіону можна віднести [5]:

- науково-дослідний показник (чисельність установ, які виконують наукові дослідження і розробки, чисельність наукових працівників, обсяг науково-технічних робіт);

- виробничий показник (обсяг розробок, які впроваджені у виробництво, кількість інноваційно-активних підприємств регіону, вартість продукції, інноваційно-активних підприємств);

— технологічний показник (кількість галузей, підприємств у регіоні, які впровадили нові технології, їх витрати на придбання ліцензій, вартість придбаного нового обладнання на підприємствах регіону);

— інвестиційний показник (інвестиції у сферу науки регіону, у технологічну підготовку виробництва нової продукції, у випробування, на впровадження у виробництво продуктів-інновацій і процесів інновацій);

— кадровий показник (чисельність науково-технічних робітників, які мають вчені звання, витрати на підготовку наукового персоналу, витрати на підвищення кваліфікації робітників інноваційно-активних підприємств регіону).

Для визначення ефективності регіональної конкурентоспроможності за експортно-імпортним потенціалом, можна застосовувати данні ввозу і вивозу продукції. Для розрахунку ефективності регіональної конкурентоспроможності засобів виробництва, необхідно використовувати данні обороту основних засобів підприємств. При з'ясуванні конкурентоспроможності регіону за елементом «кількості підприємств у регіоні», розраховувати кількість новостворених і ліквідованих підприємств. При визначенні інтегрального показника конкурентоспроможності регіону доцільно використовувати данні щодо виробництва і споживання доданої вартості.

Оцінку конкурентоспроможності регіону доцільно проводити після розрахунку місцевих показників конкурентоспроможності, розрахунку інтегральних показників та загального індексу конкурентоспроможності регіону. Після цього проводити ранжування регіонів за рівнем конкурентоспроможності та факторний аналіз зведеного індексу конкурентоспроможності регіону.

У рейтингу конкурентоспроможності економік Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), у 2011 році Україна піднялася з 89-го на 82-ге місце розташувавшись між Тринідадом і Тобаго та Намібією.

Було оцінено 142 країни із приблизно 200 існуючих. Рейтинг засновано на Індексі глобальної конкурентоспроможності (GCI), який включає 110 показників [7].

ВЕФ разом із фондом «Ефективне Управління» провів дослідження конкурентоспроможності окремих регіонів України. ВЕФ проаналізував конкурентоспроможність 12-ти регіонів України. Північний та центральний регіони країни представляли Київ, Сумська, Полтавська, Вінницька та Черкаська області. Східний регіон включав Дніпропетровську та Донецьку області. Захід-

ний — Львівську, Хмельницьку області й Закарпаття. На півдні ВЕФ досліджував бізнес-середовище Криму та Херсонської області. Ураховувалося 12 критеріїв, зокрема рівень розвитку інфраструктури в цілому; фінансового ринку; ринку праці, товарів і послуг; макроекономічна стабільність; охорона здоров'я й освіти, як початкової, так і вищої.

Лідерами конкурентоспроможності в Україні за даним рейтингом визнано м. Київ, показник якого (4,25 бали), та Дніпропетровську область (4,24). Високі оцінки отримали західні області: Закарпаття, Хмельницька та Львівська області. Середньою є конкурентоспроможність Донецької області — її бал 4,07 є середнім по Україні та збігається з рівнем Сумської області. Гірші показники в Криму (3,99), Полтавської (4,02), Вінницької (3,98), Херсонської (3,9) і Черкаської (3,85) областях.

Області України характеризуються різною спрямованістю виробництва і динамікою розвитку. Із 24 областей України найбільша за площею є Одеська (5,5 % території країни), найбільш населеною є Донецька область (10,3 % населення). Майже 50 % ВВП України створюють шість областей України: Донецька, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська і Київська з м. Київ [4, с. 79].

За обсягами реалізованої промислової продукції за регіонами за січень—серпень 2011 року найбільша питома вага була у Харківській області (5 %), найменша у Тернопільській області (0,5 %).

За індексом фізичного обсягу валового регіонального продукту (у цінах попереднього року) у 2010 р. найбільше серед областей було вироблено валового регіонального продукту у Донецькій області (111,8 %), Житомирській області (111,9 %), у місті Київ (109,3 %) [6].

Найбільші частки експорту у ВРП мають Дніпропетровська, Донецька та Полтавська області. Проте їх експорт є переважно низько технологічним, енергоємним і великою мірою залежить від мінливості світової кон'юнктури.

У серпні 2011 р. чисельність громадян України, які мали статус безробітних склала 432,4 тис. осіб. Рівень зареєстрованого безробіття станом на 1 вересня 2011 р. становив 1,6 % від кількості населення працездатного віку. Найвищий рівень безробіття зареєстровано у Житомирській (3,1 %), Рівненській (2,6 %), Черкаській (2,5 %), Полтавській, Кіровоградській, Сумській (по 2,3 %), Вінницькій та Чернігівській (по 2,2 %) областях, а найнижчий — у м. Києві (0,4 %).

Рівень доходів населення країни залишається низьким. Середня номінальна заробітна плата одного штатного працівника під-

приємств України у серпні 2011 р. становила 2694 грн. За січень-серпень 2011 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року реальна заробітна плата працівників вітчизняних підприємств зросла на 7,7 %. Найбільше зростання реальної заробітної плати в січні 2011 р. у порівнянні з січнем 2010 р. спостерігалося в Київській (14,8 %), Запорізькій (13,3 %), Житомирській і Волинській (по 13,2 %), Дніпропетровській і Полтавській (по 12,3 %), Вінницькій (11,9 %), Хмельницькій (11,1 %), Харківській (10,6 %), Львівській (10,4 %) областях.

Створенням передових виробничих технологій у 2010 році займалося 154 вітчизняних підприємств, майже третина яких зосереджена у м. Києві, 14,3 % — у Дніпропетровській області, 9,7 % — у Харківській області, 6,5 % — у Донецькій області, 5,2 % — у Луганській області, 4,5 % — у Львівській області.

У 2010 р. було найбільше створено виробничих технологій у м. Києві — 129, Дніпропетровській області — 51, Харківській області — 41, а використано їх було найбільше у Харківській — 1441, Дніпропетровській — 1416 та Донецькій областях — 1023. Найбільше було використано раціоналізаторських пропозицій у 2010 р. у Донецькій та Дніпропетровській областях [6].

Для наукового обґрунтування управління конкурентоспроможністю регіону доцільно використовувати як загальні, так і спеціальні методи пізнання: просторово-часовий метод, генетичний метод, геосистемний метод, відтворювальний метод, проблемний метод, геополітичний метод, порівняльно-географічний метод, статистичний метод (методи визначення середніх величин, метод дисперсного аналізу, порівняльний аналіз, балансовий метод), картографічний метод, економіко-математичне моделювання, програмно-цільовий метод.

Методологія управління конкурентоспроможністю регіону характеризується сукупністю методів, підходів та інструментарію для прийняття управлінських рішень. До підходів в управлінні конкурентоспроможністю регіону відносяться:

- системний підхід, який розглядає конкурентоспроможність регіону як економічну систему;

- теорія державного управління економікою, яка передбачає використання методів формування регіональної економічної політики, регіонального моніторингу, систему індикативного планування;

- теорія управління регіональною економікою, яка передбачає раціональний територіальний розподіл ресурсів;

- кластерний підхід, з використанням переваг кластерів для управління конкурентоспроможністю регіону;

— теорії конкурентоспроможності, які дозволяють встановлювати фактори, які впливають на конкурентоспроможність і встановлювати її;

— стратегічний менеджмент на основі формування і реалізації регіональних стратегій, перспективного регіонального прогнозування і стратегічного планування регіонального розвитку;

— концепцію стійкого розвитку, яка враховує сукупність екологічних проблем, концепцію менеджериального підходу до державного управління економікою, яка використовує методи менеджменту організації.

Висновки. Управління конкурентоспроможністю регіону здійснювати з урахуванням конкурентних позицій і переваг регіону, регіональної соціально-економічної політики, стратегії розвитку регіону, встановленням та аналізом критеріїв і показників оцінки конкурентоспроможності регіону, використання різних підходів та методів управління конкурентоспроможністю регіону, враховуючи досвід економічно розвинутих країн.

Література

1. Урядовий кур'єр. — 12 жовтня 2005 р. — № 1. — С. 16—18.
2. Aboutstimulationregionsprogress [Text]: Thelawof Ukrainefrom 8.09 2005 у. № 2850-IV.
3. Офіційний вісник України. — 2006. — № 30. — С. 36. Statestrategyregionsprogressuntil 2015 у.[ResoulutionUrrainian CabinetSecretaryfrom 21.072006 р. № 1001].
4. Монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. — К.: НІСД, 2010. — 288 с.
5. Підручник. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 320 с. с. Krush P. V.KozhemiychencoO.O.National economics: regionsandmunicipallevel.
6. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/130600>
7. Підручник [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/130600>.I. Mazilyakina, G.G. Panichkina. The principal of competitiveness management.
8. Госкомстат України [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Світовий економічний форум. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports>. The Global Competitiveness Report 2010—2011

Стаття подана до редакції 28.10.2011